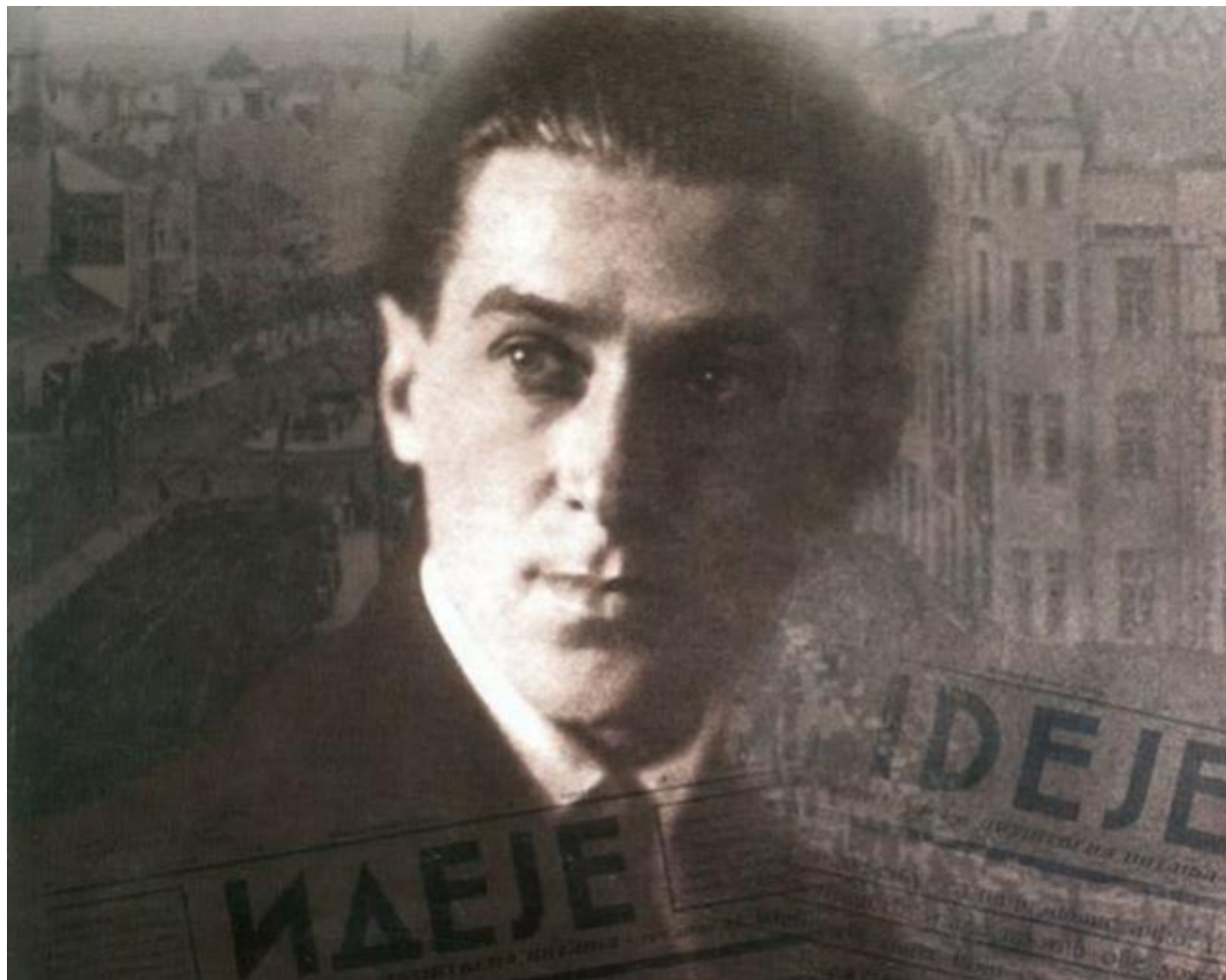

Црњански: Родитељи Светог Саве

• уторак, 24 новембар 2015 14:08

• Милош Црњански

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

Остављен од својих савезника, Немања је осетио своју усамљеност на Балкану

Наука данас истиче утицај наслеђа и утисака из детињства, сећања и подсвесног угледања на родитеље, код свакога.

О матери Св. Саве знамо свега неколико речи, да се зваше Ана и да је у монаштву названа Анастасија.

О оцу Св. Саве, Стефану Немањи, међутим, знамо много и не само оно што је забележила историја, што је сачувало народно предање, већ и оно што су, срдечно и тужно, записали његови синови, први биографи уопште у нашем народу.

Отац Стефана Немање, жупан Рашке, био је у избеглиштву, у Зети, када му се родио син Немања. По писању византијског цара, историчара, Порфириогенита, чини се да је породица рашких жупана била у сродству са породицом владара у Зети, свакако још из прапостојбине Јужних Словена.

Стефан Немања родио се у ондашњој Рибници, данашњој Подгорици.

Његово име има пун, мистични, средњевековни сјај, оно је библијско: Нааман. То име дуго није било протумачено у нас, ма да је већ у то доба, иако ретко, било познато у Приморју, код хрватских, властеоских породица на Велебиту, па и у Грка и у Латина.

На иранској висоравни означавао је корен те речи поштовање и обожавање, а наша романтична историографија тачно га је наслутила, и ако га није протумачила. У основи својој значи слику немани.

„У земљи тој су латински јереји – пише у Немањиној биографији његов син, краљ Првовенчани – те се по вољи Божијој удостоји да у храму том прими латинско крштење. А кад се вратио отац његов у столно место, опет се удостоји да прими друго крштење из руку светитеља и архијереја усред српске земље, у храму светих и свеславних и врховних апостола Петра и Павла.“

Манастир тај беше православна црква, у близини Раса.

Немања се међу својом браћом, врло млад, истакао својом оданошћу цркви и свештенству, својим задужбинама, дизањем цркава. У Топлици, на ушћу реке Косаонице, сазидао је храм пресвете Богородице и предаде га својој жени Ани, да се о њему стара. Његов биограф, син његов краљ Првовенчани, каже, да је због дизања осталих манастира између њега и његове браће дошло до сукоба. Нема сумње да је Немања, врло рано, схватио моћ и значај цркве и свештенства, скоро свемоћних, у Средњем веку.

Најстарији брат Немање истиче се у биографији као његов главни противник. Страхујући за власт над српском земљом, он је дозволио себи Немању и, како краљ Првовенчани прича, ухватио га и оковао му руке и ноге и вргао га у пећину камениту „као што некада браћа вргоше у ров прекрасног Јосифа.“

Ускоро, међутим, Немања се појави, слободан, у оном крају земље којим је владао. Војник непобедни, Ђорђе, страсотрпац и мученик Христов – каже Првовенчани – спасао је ропства свога миљеника, а Немања „ни мало не задоцнев“ поче зидати храм светог и преславног и великог мученика Христовог.

То су били Ђурђеви Ступови, манастир у Рашкој. Браћа Немањина, како биограф прича, најмише војнике, Франке и Турке и друге народе, и поћоше на земљу Немањину. Он им се супротстави на Косову, код места по имену Пантин. Пред битку „подигао очи и руке своје к небу“, вапијаше из дубине срца, опет, своме заштитнику, великомученику Ђорђу: „Успротиви се онима који се боре са мном. Узми оружје и штит и стани на помоћ мени! Затвори пут онима који ме гоне. Реци души мојој: спасење твоје ја сам“. И узев крст и копље ићаше на супрот непријатељима.

Под градом Звечаном – прича краљ Првовенчани – његовој војсци свети Ђорђе јавио се у војничком оделу:

„Ја сам слуга Христов, Ђорђе, који идем на помоћ господину твојему да победим непријатеље његове“ – говорило је светло привиђење његовом свештенику.

Најстарији његов брат, византијски миљеник, утопи се у Ситници, а после битке, победоносни Немања измири се са браћом, Страцимиром и Мирославом, и владаше, као „вељи жупан“, српским земљама.

Битка је та била 1169. У веку црквене распре, између Рима и Византа, западне и источне, хришћанске цркве, распре која је једна од најдубљих несрећа што задесише човечанство, а свакако највећа у Европи, Немања је, тако, судбоносно по наш народ, пошао од латинске цркве, да би завршио живот у православљу, у манастиру Свете Горе, у цркви истога Христа, исте утехе и тишине.

Младићем већ, у византијском Нишу, он је „задивио мудрошћу“ цара Византије, од кога су рашки владари зависили, великог Мануила Комнена.

Ускоро, после битке са браћом, Немања га је задивио и немилосрдном својом вољом, којом је, као рашки жупан, почео да прикупља српске земље између Мораве и Котора и задивио га, највише, страшним ударцима свога мача.

Од почетка своје владавине, та тамна фреска у непроходним шумама и планинама балканским, Немања, јавља се као створитељ државе.

У савезу са Венецијом и Угарском, отац Светог Саве, постаје вођ српског народа против Византије и чини видне државничке потезе, великог ума и дубоког прегарања.

У намери да се ослободи превласти Византа и да створи слободну и самосталну, средњевековну, Србију, велики жупан рашки, посредовањем Венеције улази у савез са Немачком и Угарском. Брат Немањин, Мирослав, из Хума, кренуо је војском на византијску Далмацију, у правцу Омиша, а Немања је пошао на Котор.

У том рату Срби нису имали среће.

Остављен од својих савезника, Немања је осетио своју усамљеност на Балкану и није му преостало друго него да се преда византијском цару и да претрпи понижења која нам сада личе на средњевековне легенде.

Да би спасао своју земљу и свој народ, од грчке освете и византијског крволоштва, Немања је изашао пред суд цара константинопољског „гологлав и босоног, са конопцем око врата“ и предао Мануилу свој грдни мач. По причању савременика, Византинаца, отац Светога Саве дошао је у логор победника и пао ничице на земљу пред Мануилом „положивши своју главу до царевих ногу.“

У том тренутку, у блиставом, византинском табору, чинило се да је средњевековна Србија понижена и заувек покорена од цара, а да је живот рашког великог жупана завршен и личном пропашћу и да му будућност зависи још само од милости коју је тек имао да испроси као роб, у царским дворанама Константинопоља, где непомично стоје непрегледни редови телесне страже варвара, са голим мачевима.

Кроз те страже једва се и стизало до престола царева, до престола који је нарочита справа могла – како се причало – при крају саслушања да уздигне, кроз таваницу дворане, као на небо.

Моћ средњевековне Србије и углед Немање доказује да је Византија, и после тог рата, пристала да га остави на престолу и да преговара са њим.

Мануило је повео Немању у Цариград, при повратку из рата, да му украси тријумф и да му буде видан доказ победе „којом је тако јако понижен овај велики народ и онај сјајни поглавица“ – како пише савремени, византински хроничар.

Немања је, виши главом од свих војника византинских у логору, понижен и осрамоћен прилазио царици градова, „пун радости што се удостојио толико ишчекиваног царевог погледа“. Хвалоспевац тог времена, Јефстатије Солунски, додаје да је био „поздрављен грдњом и потсмехом од цариградског пука“. Да је прошао улицама као роб, али роб којег су посматрали са чуђењем сви, јер беше „човек не само у сразмери, какву природа људима даје, него високо израстао и леп на око.“

У Константинопољу, на византиском двору, Немања је, после свега тога, успео да се договори са Мануилом и да се врати у своју земљу.

Са привиђењем тријумфалног Византа и горким осмехом, после пораза, Немања је увидео своју судбину на Балкану, као што су је увидели и хрватски глагољашки, кад су се враћали из Рима. Још није био дошао век силе и славе Србије.

Са сазнањем да за живота Мануила не може победити, отац Светог Саве вратио се, свакако скрушен из те вароши, прве на свету у то доба, пуне анђела и арханђела, кула, војника и штитова; свечаности и раскоши, науке и писмена. Вратио се замишљен у своју земљу планинску. Пре поласка, у царском двору – прича византиски хроничар – дуго је стојао, загладан у фреске на зиду, на којима су била насликана дела Мануила и на којима је, споредно, побеђен, био насликан и он, Немања.

Као прах, међутим, развејао је Бог, већ идућих година, под рушевинама града Марије Кефалона, у Малој Азији, сву ту силу и славу византинску коју су показивали странцима као лепу слику. Хорде Турака вијале су златом украшену пратњу цареви и рањеног Мануила.

Смрт царева, ускоро, била је пропраћена убиством царице, затим и уморством њеног недораслог сина. После смрти великог Комнена, кроз појање црквено, при служби Божијој, допирали су јауци борбе око престола и несрећа Византа била је толика да се емиграција грчка беше расула у све земље, од Сицилије до Новгорода.

Над провалијом испод Проклетија и на планинама Копаоника, при рађању сунца, неман се тада, понова, дизала.

У савезу са Угарском, Немања је понова заратио на Византију. Његова војска пустошила је земљу и рушила тврђаве византинске, све до данашње Софије. А кад се угарски краљ врати у своју државу – прича краљ Првовенчани – Немања, растав се од њага, „отиде са силом својом на град Перник и разруши га силом својом и опуштоши и град Стоб и град Земун и град Велбужд и град Житомирски и град Скопље и град Лешки у доњем Пологу и град Градац и град Призрен и град славни Ниш и град Сврљиг и град Равни и град Козли.“

На југу, Немања је освајао Приморје и освоји Скадар и околину, Бар, Улцињ и Котор. „А Котор остави, утврди га и пренесе свој двор у њ који је и до данас“, пише његов син краљ Првовенчани. „Истреби грчко име, да се никако не помиње име њихово у тој области.“

У то време крсташких ратова Немања је увучен и у савез са Фридрихом, немачким царем који је пошао да преотме Мухамеданцима Јерусалим.

О Божићу 1188, на царском двору у Нирнбергу, појавише се журно посланици. То су били посланици Немање који су немачком цару донели писмо у којем је српски жупан истицао да са радосћу очекује крсташку војску немачког цара, да прође кроз његову земљу и да му ништа не би било милије, него да цара лично дочека.

У пролеће 1189. крсташка војска почела је, заиста, да пролази кроз моравску долину. Мађарске чете и копљаници Немање пратили су огромну масу од око **100.000 Немаца** који су, цело лето, надирали у Византију, кроз „бугарску шуму“.

У Нишу, 27. јула, дочекао је Фридриха Немања и његов брат Страцимир, са великом пратњом. Они су цару донели поклоне, вина, јечма, волова и оваца и припитомљених јелена. Немачки цар примио је српског жупана са великим почастима, а браћа му испричаше како су са трећим братом, Мирославом, освојили од Грка „са мачем и луком“ Ниш и сву земљу до Софије.

У присуству цареви довршени су раније започети преговори о женидби сина Мирослављева, младог Тољена, са ћерком Берхтолда од Андекса, маркграфа у Истри и титуларног херцега хрватског. Млади Тољен требао је да наследи оца пре своје браће и да прими невесту у Истри, идућега Ђурђева дне – како пише рукопис Анзберта.

Византински цар дознао је за те преговоре Немање и страховао је да немачки цар не обећа, у случају успешног рата, грчке провинције српском великом жупану.

За време зимског ратовања, Немања је ишао са немачким крсташима све до Трајанове Капије. Ту је долазио херцог Берхтолд да га тражи.

Али када је немачки цар склопио примирје са Византијом, Немања је опет остао сам против грчке војске и морао је да се повуче у планину. Рат се завршио, ипак, пријатним примирјем за Немању. Син Немањин, Стефан, оженио са синовицом царевом, Јевдокијом, ћерком царева брата Алексија и Ефрозине Дукене.

Ти преговори, ти савези, те женидбене везе, боље од свега другог сведоче о угледу, о моћи, породице Немањића.

Унутрашњи догађаји, међутим, у Немањиној држави сведоче још више о снази духа и воље у тог необичног владара, међу тадашњим владарима на Балкану.

О величини оца Св. Саве

Немања је крштен, а можда и васпитан, од католичке цркве и, после освојења Приморја, Немања је стално у пријатељским односима са римокатоличким архиепископима у Дубровнику и Бару. За време преговора са Фридрихом папа Климентије III писао је „милиим синовима, племенитој господи, великим жупанима, Страцимиру и Мирославу“, браћи Немањиној, писмо, у којем препоручује новог архиепископа у Дубровнику. И доцније, папе су често спомињале оданост великог жупана римској цркви. **Краљ Првовенчани пише да је његов отац био ктитор цркава не само у Јерусалиму, Цариграду и Солуну, него и римокатоличких, Петра и Павла у Риму и Св. Николе у Барију.**

Немилосрдном стргошћу истребио је, међутим, Немања нову веру, хришћанску јерес, што се била раширила по Балкану и у његовој земљи: богумилство.

Богумилство је и данас у науци једно од најтамнијих питања и није решено колико у њему има старих, паганских, словенских традиција и обичаја, колико отпадања од црквеног православља, колико отпора и реформе балканског католицизма. Траг идеја богумилства води у Јерменску. Тамо је давно појавила се била стара, малоазијска, хришћанска секта, слична оној о којој се у нас прича као о „бабунској вери“. Са Еуфрата, под утицајем гностицизма и учења Манихејаца у богумилству се јавља, иако се богумили држе увек за праве хришћане, старо-персијска вера. Нема сумње да је код нас преобразила се под утицајем наших, локалних, прилика и да је, и социјално и политички, у многостручно различита од својих примера у Малој Азији.

Кроз Бугарску, та верска секта брзо се је проширивала у Немањиној држави и отступила не само од званичне, православне цркве, која беше, за време Немање у нашим земљама, већ пустила дубока корена, него је све више долазила у опреку и са појмом државе и државне власти. Она је исто толико освајала међу световњацима колико и међу свештеницима и монасима.

Била је то тамна бура душа што је тајно потресала цео Балкан, својим отпадничтвом од цркве и чудним учењем које слабо знамо. Богумилству треба признати да је и оно учествовало у стварању нашег средњовековног човека и да је од значаја и за нашу средњовековну просвету.

Које су биле главне црте богумилске цркве то је и данас нерешено и тумачења богумилства, досад, као и тумачења његових остатака, и сувише су неизвесна и једноставна.

У столећу непрекидних борби и препирки у самој цркви, око Христа, највидније је у тој јереси на Балкану да се јавља као нека реформа нижег, словенског свештенства. У сећању на словенско паганство, у силаску у народ, богумилство блиста и од оне велике, светске жеђи за дубином душе и победом над телом која је дахтала у измученој Азији, не само на обалама сирским, не само у лелеку Манихејаца и Гностика, него и код свих других мистика, отпадника од раскошног, залудог и празног сјаја цариградске и римске цркве тог доба.

По предању, учење сеоског, бугарског попа, та јерес је, и у нашим земљама, лако задобила масе науком: да је зло свака сила и богатство, свака раскош црквена, сваки украс храма, па чак и икона. Да се Богу треба молити ван цркве, у пољу и по брдима, задржавши од свих црквених обреда само словенске речи оченаша. Указујући на многе срамоте живота у држави и на звер у човеку, богумилство се беше успротивило ратовању и сваком крвопролићу. Опасност по државу, оно је скршено мачем Немањића.

Међутим, попови и учитељи богумилства свакако су имали, дуго, у народним масама, много успеха својом науком на изглед примитивног хришћанства. Они су учили своју јерес проповедима народним, лепим причама о смрти и таштини земаљској. Има трага, доцније, и њиним списима и њеном књижевству. Све до доласка Турака, ни један духовни покрет није се сачувао тако тајанствено и упорно, у нашим земљама. Прегажено нашом средњовековном теократијом, а на западним странама католицизмом, богумилство је ипак сачувано негде у души народној, као код Чеха јерес Хусова.

Ако икада, при истребљењу богумила, Немања се показа у страшном лику немани. Када се то веровање почело ширити све више и захватати и војинство и властелу, немилосрдни велики жупан, решио је да брани оно што је створио, државу. Сазвао је сабор и на том сабору јавно иступио против јереси о којој се причало да је обухватала и највише на двору. О жени Мирослава тврдила је дворска околина да је патаренка.

Пред сабор, црква је извела једну младу жену властеоског рода, чији је муж био богумил. Њена драматична прича о тајним обичајима и ђаволским гадостима јеретика, противника правоверних хришћана, све је потресла. Сва уплакана, и са виком, она је тражила спаса. „Видех, господине – каже краљ Првовенчани да је викала – да заиста служе отпаднику од славе Божије, самоме сотони. Вапијем држави твојој: порази крстом оне који се боре са нама, да науче нечастиви како је моћна вера твоја, господине.“

Немањина казна била је страшна. Он је без милости повео рат против свих који нису хтели одрећи се своје нове вере и вратити се православној цркви. Већина богумила се разбегла у околне крајеве. Највиши свештеник богумила платио је своју веру и свој отпор животом.

„Једне попали, друге разним казнама казни – пише краљ Првовенчани – треће прогна из државе своје а домове њихове и све имање сакупив, разда прокаженим и убогим. Учитељу и начелнику њихову језик уреза у грлу његову, а књиге њихове нечастиве спали и изгна их, запретив да исповедају и помињу по свим странама проклето име.“

Католички извори спомињу богумиле и даље, у Босни. Папске повеље спомињу њине манастире, њине монахе, у шареном, народном оделу, који не поштују свеце и носе само народна имена, као Љубен, Прибиша, Радош. **Они неће да чују за богослужење у цркви, за празнике и постове. Они у својим храмовима немају олтара, ни крста, и називају се само „крстјани“, а поштују само Нови Завет.** Католичка црква не спомиње их лепо и један извор каже да се дешава да богумилске, манастирске жене заједнички живе са браћом у просторијама за обед и спавање.

После Немање у Србији се више ништа не чује о њима.

У повлачењу пред Немањићима, богумили пуне Хум и Босну; у тим земљама они су потпуно задобили племство и, ни у XV веку, неће да знају за цркве, олтаре, звона, крст, иконе, и светачке моћи. Богумили у Босни римокатолике називају идолопоклоницима. Они су били толико моћни да су заузели скоро све столице босанских епископа у XII веку и почетком XIII века.

У сваком случају, у тим крајевима, учењем богумилским нису били занети само нижи слојеви, него и властела и владарске породице. Племићи и велможе припадају тој новој вери, а нарочито жене виших слојева, мајке и сестре банова, па и краљева. Учење богумила, ту, изгледа дубље од прича сеоских попова. Витезови и свилом огрнуте госпође обузети су неким чудним хришћанством, тајанственим као што је било н. пр. и у Литавацима. Било је завета телесне чистоте и духовног живота у том богумилству који су сасвим необични. Учило се да је грех клање животиња, забрањивало се месо. Грехом се сматрао првобитно чак и брак, а дужношћу нека азијска самилост и братство са свим живим. У својој притајености фанатика и мистика, црквеним људима средњевековним, ти богумили чинили су се каорачи и верници сотоне. У приморју се тај наук почео спуштати у глагољаштво, а у Босни се истицао као борац за све што је словенско. Против богумилства ту ратују, непоштедно, Рим и Угарска. Траг богумилског кнежевства, као и самог учења, нејасан је доцније, али се на гробовима богумилским сачувала скулптура, још непроучена довољно, и она је доказ и уметничког утицаја те цркве. Доба богумилства, сем тога, то треба приметити, означава дубоко благостање у тим земљама Кулина Бана о коме народ прича. Један доказ више народне и социјалне снаге те религије.

Живот посвећен бризи о души није редак, ни у Средњем веку, ни другде, али је балканско богумилство необичан, словенски, духовни полет.

То је видно кроз ту босанску и рашку прошлост и кроз ту страшну казну Немање. Та нејасна „бабунска вера“ наша заслужила је зато да се о њој каже да је и она била привиђење Христа.

После пораза у савезу са немачким царем и после повлачења пред византинском војском са Мораве, у планине, и после женидбе свог средњег сина са синовицом византиског цара, за Немању је отпочело мирно доба. Остале године своје владавине он је провео у миру.

Ни Немања, у старости, није више био онај који је дотле немилосрдно газио у крви, идући за својом мишљу. Тражио је тишину и утехе и у то доба његов биограф забележио је неколико зидања манастира.

„Овај наш свети манастир, као што знате, како је ово место било пусто, беше ловиште зверова – записа Св. Сава – и, дошав у лов, господин наш и самодржац, владалац све српске земље, Стефан Немања, ловљаше овде и свиде му се овде, у овом пустом крају, сагради овај манастир.“

Храм пречисте матере на Ибру, на реци по имену Студеници.

Слао је дарове Светом Јовану Претечи у Јерусалим и Петру и Павлу у Риму и Богородици у Константинопољу и Светом архистратигу Михајлу у Скопљу. Подигао је манастир Великог Мученика Димитрија у Солуну и Св. Пантелејмон у Нишу. А, ускоро, потом зажеле да се потпуно повуче од светског живота. „Јер видим како је све што је човечје ташто – говорио је тада, како записа Св. Сава – како неће преостати после смрти, неће преостати богатство, нити ће сићи слава, јер кад дође смрт све ово уништи. Због тога се узалуд ценимо. Кратак је пут којим ходимо, дим је живот наш, пара, земља и прах. За мало се јавља, па брзо пропада. Зато је, уистину, све таштина. Јер је овај живот сенка и сан. Кад сав свет стечемо, онда се у гроб селимо, где су заједно цареви и убоги.“

Ко зна какве политичке наде, у старости, ко зна какав политички притисак, наведе великог жупана рашког да тада сазива земаљски сабор и велможе и да се одриче престола, али је без сумње главни разлог да остави власт била та жудња душе, у старости, да се смири.

Таст његовог средњег сина, Стефана, попео се био, међутим, на царски престо Византа и можда је остарелом српском владару учинио се то тренутак који се не враћа, да осигура силу и престо наследнику свом и државу коју је створио преда у тренутку кад ни са једне стране није било опасности.

На државном сабору, 25. марта 1196. год. Немања се захвалио на престолу и сутрадан се закалуђерио, а са њиме, у исти мах, закалуђерила се и његова жена Ана.

„Овога имајте уместо мене!“ – говорио је велможама и војинству, док им је извео свог сина Стефана. „Мир буди вама властело моја и бољари“ – записа Свети Сава да је рекао одлазећи за увек од њих. „Раздав све имање своје убогима, изиђе из државе своје и деце своје и подручја свога. И дано му би име господин Симеон“ – под којим је именом, затим, провео годину и по дана у Студеници.

Немањин првенац, најстарији син, Вукан, добио је назив „вељи кнез“ и области Дукљу, Требиње, Хвосно код Пећи и Топлицу, а у Приморју се називаше краљ.

Остарела жена Немање добила је у монаштву име Анастасија и склонила се у женски Богородичин манастир у Расу.

Али, ни у Студеници Немања није налазио мира. По речима Св. Писма да се нико у отаџбини не прима радо као пророк, и он је, како сам каже, напустио своју земљу, своје познанике и своју децу. Пошао је да нађе најмлађега сина који беше давно напустио дом родитеља и одбегао у монахе, у Св. Гору.

(1934)

Приредио ИВАН ЋУПИН

Извор: Милош Црњански, Свети Сава, III издање, Шабац, 1988, издавач Глас цркве;

Нови Стандард